

**EuroDialog
UNESCO
Fundacja Kultury
Chrześcijańskiej "ZNAK"
Instytut Nauk Społecznych,
Akademia Górniczo-Hutnicza**

MŁODZIEŻ I PRZEMOC

Raport z badań

Kraków 1999

Fala przemocy i agresji oraz pojawienie się nowych form destrukcyjności w życiu publicznym naszego kraju budzą zrozumiały niepokój wszystkich, którym leży na sercu bezpieczna przyszłość młodych pokoleń Polaków. Szczególne wyzwanie przed naukami pedagogicznymi, humanistycznymi i prawnymi stawiają zjawiska agresji i przemocy wśród młodzieży dotyczące boleśnie najważniejszych środowisk wychowawczych, czyli rodziny, szkoły i najbliższego otoczenia młodego człowieka. Redakcja [EuroDialogu](#), europejskiego pisma wydawanego w Polsce pod patronatem UNESCO i rozchodzącego się w sieci Internet, podjęła się próby zdiagnozowania sytuacji nasilenia przemocy, patologicznych zjawisk w środowisku młodzieży szkół średnich oraz określenia uwarunkowań narastania agresji. W badaniach ankietowych przeprowadzonych w okresie od jesieni 1997 do wiosny 1999 chodziło o uzyskanie wypowiedzi na temat subiektywnego poczucia bezpieczeństwa młodzieży szkół średnich oraz sformułowanie środków zaradczych, które w opinii samej młodzieży pozwoliłyby powstrzymać narastanie fali destrukcji, agresji, nienawiści, nietolerancji, ksenofobii i różnych form przemocy w życiu publicznym. Poniższy raport jest rezultatem analizy danych uzyskanych z wypowiedzi 1501 respondentów ze szkół średnich (w wieku 15 - 19 lat) pozostających pod patronatem UNESCO. Autorami opracowania jest grupa badaczy skupiona w Zespole Badania Współczesnych Problemów Cywilizacji z Instytutu Nauk Społecznych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

Pytania zawarte w ankiecie były następujące:

- 1. Czy spotkałeś/aś/ się z jakimiś przykładami budzenia strachu i nienawiści (na przykład w środkach przekazu, na zebraniach, w prywatnych rozmowach)? Przeciw komu?**
- 2. Czy znasz jakichś młodych ludzi (lub grupy młodzieży) przejawiających nienawiść i agresję? Wobec kogo?**
- 3. Skąd biorą się takie postawy - czy to wpływ czyjejs propagandy czy też raczej skutek osobistych przeżyć, doznanej nienawiści, krzywd, nieszczęść, rozpaczy?**
- 4. Co robić aby temu zapobiegać? Co sami młodzi ludzie - indywidualnie lub zespołowo - mogą zrobić w tej dziedzinie?**

WYNIKI BADAŃ

1. Gdzie można zetknąć się z przemocą?

Współczesny świat jest pełen strachu i nienawiści - stwierdzają respondenci - ludzie są obojętni i nie zwracają uwagi na falę agresji, jaka zalewa nasz kraj. Blisko trzy czwarte ankietowanych wskazuje, że przyszło im żyć w poczuciu codziennego

zagrożenia przemocą, z którą najczęściej stykają się w miejscach publicznych (31,7% odpowiedzi), w miejscu zamieszkania (26,3%) oraz w drodze do/ze szkoły (16,9%). Miejscami szczególnie niebezpiecznymi są stadiony, dyskoteki, koncerty oraz osiedla i ulice miast. Tak więc spędzanie wolnego czasu a nawet samo poruszanie się w rejonie miejsca zamieszkania jest w ocenie respondentów ryzykowne.

Większość ludzi woli zamknąć się w domu unikając potencjalnych zagrożeń. Przyszłość może więc jawić się jako iście antyutopijny świat lepiej wykształconych, uposażonych i unikających przebywania w publicznych miejscach oraz agresywnych, ubogich i sfrustrowanych. Zjawisko określane mianem "piekła osiedli", gdzie gangi o różnym stopniu zorganizowania przejawiają agresje przeciwko wszystkim zdaje się narastać.

Wyszczególnienie	L	%
W szkole	227	15,1
W drodze do/ze szkoły	255	16,9
W miejscu zamieszkania (ulica, osiedle)	396	26,3
W domu rodzinnym	43	2,8
W miejscach publicznych (stadion, dyskoteka, koncert)	477	31,7
Nie zetknąłem się	146	9,7

Tab. 1 Bezpośrednie zetknięcie z aktami przemocy

Wyszczególnienie	L	%
Ze słyszenia	308	20,5
Z mass-mediów	681	45,3
Inne (np. zebrania przedwyborcze)	158	10,5

Tab. 2 Pośrednie zetknięcie z aktami przemocy

Stosunkowo mały odsetek wskazuje szkołę (15,1%) jako miejsce, w którym jest się narażonym na przemoc. Wynika to przede wszystkim z uwarunkowań środowiskowych, w jakich przeprowadzono badania (dobre szkoły średnie, w większości licea ogólnokształcące), zaś uwagi o przemocy szkolnej (mobning, gangi, wymuszenia) dotyczą przede wszystkim reminiscencji z okresu nauki w szkołach podstawowych, w których zjawiska te przybierają poważniejsze rozmiary. Na ostatnim miejscu (2,8%) wskazuje się możliwość zetknięcia z przemocą w środowisku rodzinnym.

Jedynie co dziesiąty z badanych stwierdza, iż nie zetknął się z przemocą i agresja bezpośrednio (9,7% odpowiedzi). Większość respondentów doświadcza też pośredniego kontaktu ze zjawiskami agresji i przemocy wskazując przede wszystkim mass-media (45,3%) jako źródło, z którego zaczerpnęli wiedzę o tych zjawiskach. Nie dziwi tak wysoki odsetek wzięwszy pod uwagę fakt, że oglądanie TV jest na trzecim miejscu jeśli chodzi o formy spędzania wolnego czasu przez polską młodzież (po słuchaniu muzyki i kinie). Źródłem wiedzy o stosowaniu przemocy i sianiu nienawiści są też rozmowy prywatne (20,5%) na temat zaistniałych aktów przemocy fizycznej oraz inne formy (10,5%) jak np. spotkania z politykami, zebrania przedwyborcze, itp.

2. Wobec kogo stosuje się przemoc?

Najczęstszym obiektem przemocy są według respondentów wszyscy, których określić można mianem "innych", tzn. różniący się od tych, którzy przemoc stosują. Chodzi przy tym nie tylko o konflikty pomiędzy przedstawicielami różnych subkultur młodzieżowych, ale też kibiców przeciwnych drużyn, mieszkańców innych rejonów miasta, a także reprezentujących odmienne poglądy polityczne czy religijne. Respondenci wskazują też na zjawisko kierowania agresji przeciwko tym, którzy odnoszą sukcesy (wyższy status materialny, dobre wyniki w nauce, różnorakie osiągnięcia, itp.). Świadczy to o dostrzeganiu przez ankietowaną młodzież nietolerancji postępującej w społeczeństwie.

Wyszczególnienie	L	%
Młodzież (rówieśnicy)	423	28,1
Mniejszości (np. Romowie)	373	24,8
Cudzoziemcy	348	23,1
Słabsi (np. bezdomni)	304	20,2
Inni (syndrom neoplemienności)	720	47,9
Kościół	37	2,4
Nauczyciele	45	2,9
Spółczeństwo	258	17,1
Rodzice	51	3,3
Niedołężni (upośledzeni, osoby starsze)	142	9,4

Tab. 3 Obiekt przemocy i nienawiści

Charakterystyczne, że w opinii większości respondentów odmiennosc jest jedynie pretekstem do wyładowania własnych frustracji ze strony agresorów, bez względu na to czy "inność" związana jest z odmiennym wyglądem, ubiorem, rodzajem słuchanej muzyki czy też ze światopoglądem, wyznaniem czy opcją polityczną. *Inny oznacza obcego, a więc wroga*. Ten rodzaj przemocy sprowadzający się w istocie rzeczy do **syndromu neoplemienności** wskazuje prawie połowa (47,9% badanych).

Najczęściej ofiarami napastników padają dzieci i młodzież. Przemoc stosowana jest wobec rówieśników lub młodszych od siebie (28,1%) w postaci wymuszeń pieniędzy, pobic, grózb, agresji werbalnej. Zjawisko *mobningu* (przemocy szkolnej) jest jednak typowe w opinii badanych dla szkół podstawowych oraz zawodowych (problem tzw. fali). Co piąty ankietowany jest zdania, że przemoc stosowana jest wobec słabszych, wszystkich tych, którzy nie są w stanie się obronić (20,2%).

Kolejną grupę narażonych najbardziej na atak, agresję i przejawy nienawiści stanowią mniejszości narodowe (24,8%) oraz cudzoziemcy (23,1%) co dobitnie świadczy o ksenofobii i nietolerancji cechującej agresywne grupy. To również wyraz *identyfikacji neoplemiennej*, której towarzyszy wrogość do wszystkiego co pochodzi spoza środowiska w jakim działają agresywne jednostki i młodzieżowe subkultury nienawiści. Ankietowani negatywnie odnoszą się do tego rodzaju postaw podkreślając niewiedzę głoszących poglądy rasistowskie, zaskakująco duża liczba respondentów jednak z głosicielami takich poglądów (*inna rasa, Polska dla Polaków*) się styka. Według badanej młodzieży pojawiają się poglądy o zagrożeniu miejsc pracy przez cudzoziemców oraz o ponoszenie ciężarów na rzecz uchodźców. Szczególną niechęcią cieszą się Romowie (Nowy Sącz, Głogów), Żydzi (rejon dawnego COP), Cyganie rumuńscy oraz Murzyni.

Wyrazem frustracji wywołanej socjo-ekonomicznym stresem okresu transformacji jest również agresja ślepa, nieukierunkowana, wymierzona przeciw przypadkowym ofiarom. Prawie co piąty respondent (17,1%) stwierdza, że każda instytucja publiczna, wszystko to co uosabia społeczeństwo, może stać się obiektem ataku lub przedmiotem nienawiści. Nikły odsetek natomiast wskazuje na konkretne instytucje i ich przedstawicieli, przeciw którym kierowana jest agresja. Na rodziców wskazuje 3,3% badanych, na nauczycieli 2,9%, na Kościół zaś jedynie 2,4%.

Niepokojące jest również wskazanie całkiem sporego marginesu okrucieństwa. Blisko co dziesiąty (9,4%) wskazuje, iż często ofiarami przemocy padają starsi, niedołążni i upośledzeni. Chodzi tu rzecz jasna o przemoc uliczną i pospolity bandytyzm.

3. Kto dokonuje aktów przemocy i sieje nienawiść?

Mimo, że co piąty respondent (20,6%) odpowiedział, że osobiście nie zna sprawców aktów przemocy, to nawet ci, którzy udzielili takiej odpowiedzi nie mieli trudności z identyfikacją grup stosujących przemoc. Najczęściej (41% wskazań) wymieniani są przedstawiciele różnych

Wyszczególnienie	L	%
Subkultury młodzieżowe	116	41,0
Sekty (np. sataniści)	108	7,1
Grupy przestępcze	325	21,6
Grupy polityczne (np. bojówki)	119	7,9
Gangi szkolne	303	20,1
Nie znam	310	20,6

Tab. 4 Grupy stosujące przemoc i siejące nienawiść

subkultur młodzieżowych (*łysi, dresiarze, punki, skejci, metale, dyskomuły, kibice*). Na drugim miejscu plasują się grupy przestępcze i chuligańskie oraz gangi osiedlowe (21,6%), na trzecim zaś (20,1%) grupy rówieśnicze w szkole praktykujące tzw. fałę.

Zwraca uwagę dość znaczne zróżnicowanie sytuacji w różnych regionach kraju i różnych miastach. W niektórych dominują "szalikowcy" co związane jest z istniejącymi obiektami sportowymi i rozgrywanymi tam meczami, w innych (jak np. w Kielcach) społecznym wręcz problemem są ataki kieszonkowców sięgających do brutalnych metod podczas zdemaskowania w środkach komunikacji miejskiej. Nieostre są też granice pomiędzy pospolitym bandytyzmem i czynami przestępczymi a działaniami subkultur i realizacją ekstremistycznych haseł politycznych. Młodzież podkreśla, że hasła nacjonalistyczne są często przykrywką zwykłych wybryków przestępczych.

W niektórych regionach (Dolny Śląsk, centralna Polska) pojawia się problem działania sekt (7,1%) w tym szczególnie satanistycznych propagujących nienawiść i agresję (np. wiedza o maltretowaniu "ofiarnych" zwierząt). Zwraca uwagę fakt, iż spora część ankietowanych styka się ze zjawiskiem subkultur pośrednio (czerpiąc wiedzę z mass-mediów), część pisze o nim (z wyłączeniem "szalikowców") jako o zjawisku, którego nasilenie już przemija. Wyraźnie sygnalizowana jest natomiast zmienna ewolucja idąca w kierunku tworzenia się gangów osiedlowych stosujących swoiste uliczne rytuały inicjacyjne. Łączenie się młodzieży (szczególnie młodzieży męskiej) w określonym wieku w grupy jest zjawiskiem naturalnym, problem polega jednak na tym czy będą to dwa zespoły koszykówki czy dwa brutalne gangi, z których następuje rekrutacja do świata przestępczego.

Niewielkie rozmiary przybiera również przemoc i propagowanie agresji przez grupy polityczne (bojówkarstwo wskazuje 7,9% ankietowanych), niepokojące jest jednak samo sygnalizowanie tego rodzaju zjawiska. Respondenci wskazują grupy głoszące hasła nacjonalistyczne, subkulturę *skinów* oraz skrajną prawicę obarczając je odpowiedzialnością za postępującą brutalizację życia politycznego (...*Liga Republikańska nienawidzi wszystkich swoich przeciwników...*).

Wielu respondentów wskazuje na jeszcze jeden fenomen ostatnich lat, a mianowicie na to, iż w coraz większym stopniu agresja i stosowanie przemocy fizycznej stają się udziałem dziewcząt, które nierzadko są prowodyrkami zajęć (*często dziewczyny zaczepiają inne... nawet nie chłopcy, ale dziewczyny...*). Świadczy to o specyficznej zmianie ról i pojawieniu się agresywnej formy swego rodzaju feminizmu (lansowanego w kulturze masowej lat dziewięćdziesiątych).

4. Skąd bierze się agresja i skłonność do przemocy?

Ludzie, którzy często doświadczają krzywd stają się ludźmi bardzo podobnymi do tych, od których ich doświadczają - stwierdza znaczny odsetek respondentów upatrując wśród przyczyn istniejącego stanu rzeczy doznana przemoc i krzywdę. Byłaby więc przemoc elementem nieprzerwanego łańcucha, efektem wychowania i dorastania w kulturze agresji, w której przemoc jest wręcz "naturalnym" regulatorem zachowań począwszy od życia rodzinnego, poprzez mass-media epatujące widowiskami pełnymi

brutalności i okrucieństwa, aż po przemoc jako komponent codzienności w życiu młodego pokolenia. Co drugi ankietowany (48,5%) wskazuje nieprzerwane **koło przemocy** jako źródło agresywnych postaw i mechanizm reprodukcji brutalnych wzorców stosunków międzyludzkich. Jako norma jawi się wręcz *psychika człowieka, który nie doznał w swoim życiu nic dobrego...wtedy właśnie budzi się w nim nienawiść do innych ludzi*, a więc często dzieje się tak, że *osoba, która kiedyś była ofiarą agresji w rodzinie, wśród kolegów, sama zostaje agresorem*.

Co trzeci udzielający odpowiedzi zwraca uwagę na znaczenie środowiska rodzinnego (35,3%) w generowaniu skłonności do stosowania przemocy, a więc chodzi o autorytarne wzorce i stereotypy "tradycyjnego" wychowania jak również uwarunkowania patologiczne gdy przemoc wpisana jest w codzienność życia rodzinnego. *Kto poczuł na sobie czyjąś nienawiść, będzie starał się odbić to na innych, często słabszych i bezbronnych. Często też dzieci bite przez rodziców tworzą sobie taki wizerunek świata, w którym panuje zło i przemoc, a nie ma miłości*.

Poważne znaczenie ma też brak pozytywnych wzorców i autorytetów (30,4% odpowiedzi). Zapracowani i zajęci swoimi problemami rodzice nie mają czasu dla swoich dzieci, nie dają im oparcia ani opieki. Nie ma kto wyznaczyć celu ani napełnić optymizmem, nie są w stanie uczynić tego *dziadkowie zgorzkniali od krzywd wojennych, a rodzice od stanu wojennego*. Ów stan **etycznej próżni** cechuje też niedorozwój emocjonalny, nierozróżnianie dobra i zła co w konsekwencji doprowadzać może do traktowania zachowań agresywnych jako rozrywki i zabawy. Młodzież podkreśla, że istnieje wręcz moda na tego rodzaju zachowania (*trzeba być cool, twardzielem...*). Nic więc dziwnego, że znaczący odsetek wskazuje, iż wśród przyczyn przemocy pojawia się **nuda** (16,8%). Młodzież podkreśla, że wielu aktów przemocy, czynów przestępczych i manifestacji agresywnych zachowań dokonują nie tylko dzieci biedne czy pochodzące ze środowisk patologicznych, ale wręcz przeciwnie, z domów zamożnych.

W dalszej kolejności respondenci podkreślają rolę propagandy nienawiści ze strony grup stosujących przemoc (29,5%) umieszczając w tej kategorii zarówno agresywne subkultury jak i świat polityków. Same wzorce kulturowe (moda, muzyka, itp.) stanowiąc mogą w opinii ankietowanych (13,9%) czynnik zachęcający do przejawiania postaw agresywnych.

Subkultury młodzieżowe są reakcją na istniejącą sytuację socjo-ekonomiczną, natomiast bezpośrednio na przyczyny ekonomiczne jako źródło napięć zwraca uwagę co piąty

Wyszczególnienie	L	%
Mass-media (TV, gry komputerowe, prasa, wideo)	544	36,2
Propaganda grup siejących nienawiść	443	29,5
Instytucje publiczne (np. działania policji)	67	4,4
Rodzina	531	35,3
Nuda	253	16,8
Próżnia etyczna	457	30,4
Frustracja socjo-ekonomiczna	324	21,5
Łańcuch przemocy (odreagowanie krzywd)	729	48,5
Szkoła (działania nauczycieli)	87	5,7
Wzorce subkulturowe (moda, muzyka)	209	13,9

Tab. 5 Źródła, przyczyny, motywacje przemocy

respondent (21,5% badanych). Bezrobocie i nędza części obywateli, frustracje na tle ekonomicznym, dysonans między rozbudzonymi potrzebami materialnymi a możliwościami ich zaspokojenia, pauperyzacja niektórych środowisk stanowią podłoże agresji w zbiorowej skali a często bezpośredni impuls do instrumentalnego stosowania przemocy (wymuszanie pieniędzy przez szkolne i osiedlowe gangi, rozboje).

Niewielki odsetek upatruje przyczyn wybuchu przemocy w nieodpowiednich działaniach instytucji publicznych takich jak policja (4,4%, co może być reakcja na wydarzenia w Słupsku) oraz szkoła (5,7% wskazuje działania nauczycieli jako źródło frustracji wywołującej agresję uczniów).

Przeszło jedna trzecia ankietowanych ogromną odpowiedzialnością za nakręcanie **spirali agresji** obarcza mass-media (36,2%). W pierwszej kolejności wskazywano telewizję (brutalne filmy emitowane głównie przez stacje komercyjne, np. POLSAT, okrutne bajki dla dzieci, programy informacyjne przesyczone krwawymi scenami, itp.), filmy video, gry komputerowe eliminujące wrażliwość na wyrządzanie krzywdy, w mniejszym stopniu wskazywano prasę oraz radio (tu wyraźnie wskazano propagandę "Radia Maryja" jako źródło przesłań wypełnionych nienawiścią) i Internet. Złe wzorce są propagowane przez media szczególnie w okresach przedwyborczych, młodzież oburza ostrość i bezpardonowość wystąpień polityków głoszących treści pozbawione tolerancji.

5. Jak przeciwstawiać się przemocy i agresji?

Spośród badanej młodzieży blisko co piąta osoba uważa, że nic się nie da zrobić by przeciwdziałać złu (19,8%). *Nie mogę zrobić nic, ponieważ zło tkwi w każdym z nas... ludzie są źli, zawsze byli i będą. Zawsze starają się wyrządzić krzywdę innym... i nie można tego zmienić.* Co dziesiąty respondent nie ma na ten temat zdania (11,8%) stwierdzając, iż *my jesteśmy potencjalnymi ofiarami i nasze gadanie nic nie pomoże.*

Wyszczególnienie	L	%
Bezradność	298	19,8
Represje	383	25,5
Wypełnianie czasu wolnego	386	25,7
Reforma szkoły	54	1,5
Resocjalizacja i mediacje	464	30,9
Propagowanie pozytywnych wzorców	214	14,2
Cenzura w mediach	287	19,1
Samobrona	195	12,9
Nie wiem	178	11,8

Tab. 6 Propozycje przeciwstawiania się przemocy

Większość propozycji rozwiązania problemu przemocy (30,9%) dotyczyła działań mediacyjnych (dialog, współpraca, integracja agresywnych ale i nieszczęśliwych grup młodych ludzi, fachowa pomoc psychologa, itp.). *W każdym człowieku tkwi coś pozytywnego, trzeba tylko pomóc mu to odkryć i wykorzystać. Nie możemy potępiać innych jeżeli nie staramy się im pomóc a młodzi ludzie nie są sami w sobie źli, to świat ich takimi uczynił* stwierdzają respondenci podkreślając jednak, że warunkiem powodzenia takich działań powinna być chęć agresywnego osobnika do zmiany swego stylu życia. Dopiero wówczas pomoc może odnieść skutek. 14,2% ankietowanych uważa, że media i Kościół mogą odegrać ważną rolę propagując pozytywne wzorce i autorytety. Często w wypowiedziach (25,7%) pojawia się postulat organizacji czasu wolnego młodzieży (działania szkoły po zajęciach lekcyjnych, tworzenie klubów, sport, kultura, rekreacja). Świadczy to, że ograniczenie funkcji państwa i samorządów w tej sferze wynika z nowej polityki społecznej po zmianie ustrojowej w Polsce nie spotyka się z aprobatą młodzieży.

Co czwarty ankietowany (25,5%) jest zwolennikiem zaostrzenia represji i kar w stosunku do sprawców aktów przemocy. W równej mierze pojawiają się postulaty sprawniejszego

reagowania policji i innych organów państwa wykazujących bezradność czy nawet pobłażliwość w stosunku do niebezpiecznych grup jak i zwiększenia penalizacji czynów agresywnych. Nieco mniejszy odsetek (19,1%) opowiada się za cenzurowaniem mediów lansujących wzorce zachowań agresywnych. Młodzież domaga się by osoby szerzące nienawiść oraz zachęcające do przemocy i łamania prawa nie stawały się pierwszoplanowymi postaciami programów informacyjnych. Tak dalekie miejsce cenzury środków masowego przekazu w katalogu działań zaradczych dziwi o tyle, że desensytyzacja ("odczulanie") spowodowana nadmiernym ekspozycją brutalności i przemocy, szczególnie w TV, stanowi, wedle potocznego mniemania, jedno z głównych źródeł patologii społecznych.

Należy wspomnieć o stosunkowo licznej grupie respondentów (12,9%) dostrzegającej możliwość czynnego przeciwstawiania się przemocy. Wskazuje się nader zróżnicowane formy, począwszy od akcji protestacyjnych, marszów przeciw przemocy itp. aż po tworzenie dobrze zorganizowanych grup samoobrony ("grupy interwencyjne", "straże obywatelskie") i przeszkolenie w zakresie sztuk walki.

Nikły procent (1,5%) upatruje remedium na zagrożenie młodzieży przemocą w zreformowaniu szkolnictwa.

WNIOSKI

I. - Okres transformacji przyniósł obok wolności politycznej oraz wolnorynkowej gospodarki także niechciane dziedzictwo w postaci braku bezpieczeństwa obywateli oraz napięcia i frustracje o socjo-ekonomicznym podłożu. Pośród wielu czynników determinujących wzrost agresji i przemocy najistotniejsze znaczenie mają: sytuacja rodzinna (wychowanie w atmosferze przemocy i krzywd), uwarunkowania psychologiczne (alienacja, brak perspektyw, nuda), kulturowe (desensytyzacja mediów, próżnia etyczna) oraz polityczne (postępująca brutalizacja życia publicznego).

Ankietowana młodzież daje wyraz rosnącemu poczuciu zagrożenia przebywaniem w miejscach publicznych (we własnych miastach, we własnym kraju), wskazując, iż dominującym staje się mechanizm identyfikacji neoplemiennej (wrogość do każdego kto jest inny) oraz, że narasta zjawisko tworzenia się młodzieżowych gangów terroryzujących swoje otoczenie.

Pośród rozlicznych środków przeciwdziałania najczęściej proponuje się udzielanie pomocy zagrożonym patologiami, zorganizowanie czasu wolnego i propagowanie pozytywnych wzorców dla młodzieży, a w odniesieniu do tych wobec których środki perswazji zawodzą, stosowanie represji i zaostrzenie regulacji prawnych.

II. Narastająca fala agresji, brutalizacji obyczajów i patologizacji życia społecznego stawia nowe wyzwania badawcze przed naukami społecznymi oraz pociąga za sobą konieczność:

- szerszych, multidyscyplinarnych badań zjawisk niebezpiecznych dla stabilności społecznej
- prac prognostycznych i symulacji rozwoju patologicznych trendów
- stworzenia państwowego systemu diagnozowania patologii społecznych wśród młodzieży (wzorem takich krajów jak USA czy Francja)

III. Efektem prac badawczych opisujących, wyjaśniających i prognozujących zjawiska przemocy wśród młodzieży, wino być między innymi:

- opracowywanie i wdrażanie programów profilaktyki i pomocy oraz wychowania przeciwko przemocy
- umieszczenie w programach nauczania zajęć uświadamiających uczniom i rodzicom zagrożenia i niebezpieczeństwa oraz możliwości ich unikania (elementy wiktymologii)
- przygotowanie przez każdą szkołę swojego programu oddziaływań zapobiegających przemocy i agresji wśród uczniów oraz określających bezpieczeństwo w danej szkole.

UWAGI METODOLOGICZNE

Ankieta "EuroDialogu" ma charakter badań przyczynkarskich, a zamiarem jej autorów było nie tyle pełne zbadanie przyczyn zjawisk związanych z pojawianiem się agresji i stosowaniem przemocy, ile sprowokowanie debaty i orientacja w poglądach młodych ludzi na ten temat. Celowość tego rodzaju badań nie budzi wobec narastania stopnia poczucia zagrożenia, wzrostu przestępczości oraz pojawieniu się nowych form patologii społecznych żadnych wątpliwości.

Sondażowy (oraz pilotażowy) charakter badań wynika także z przyjętych założeń co do układu pytań ankiety dającej w efekcie materiał o charakterze opisowym. Zrezygnowano bowiem z dokonania zróżnicowania respondentów ze względu na płeć i nie określono pochodzenia respondentów z punktu widzenia środowiska rodzinnego (wykształcenia rodziców, stopnia zamożności, stosunku do religii). Brak stopniowości odpowiedzi oraz nader ogólne sformułowanie pytań dało w efekcie powtarzalność odpowiedzi respondentów.

W ankiecie nie dokonano też zdefiniowania i precyzyjnego rozróżnienia takich kategorii jak przemoc, agresja, nienawiść, itp., co częstokroć daje w efekcie traktowanie przez respondentów aktów przemocy fizycznej oraz agresji werbalnej czy propagowanie poglądów pełnych nienawiści jako zjawisk równoważnych.

Przyjęcie takich założeń metodologicznych w konstruowaniu ankiety dla potrzeb redakcyjnych pisma "EuroDialog" jest zrozumiałe i uzasadnione. Uzyskany materiał stanowić może cenne źródło wiedzy o poglądach młodzieży wybranych (UNESCO) szkół średnich na temat zetknięcia się z różnymi formami przemocy i agresji, roli subkultur młodzieżowych, grup stosujących przemoc i siejących nienawiści, proponowanych i akceptowanych przez młodzież środków zaradczych.

Wiele ośrodków akademickich oraz przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych prowadzą badania nad powyższymi zjawiskami stającymi się trwałymi komponentami stosunków międzyludzkich, życia społecznego i kultury masowej. Okres społeczno-ekonomicznej transformacji zaowocował nasileniem społecznych patologii. W dalszym ciągu brak kompleksowych, multidyscyplinarnych badań tych zjawisk, a co z tego wynika, brak ogólnokrajowej diagnozy oraz programu profilaktyki i usuwania skutków doznawanej przez młodzież przemocy. Niniejsze badania mimo pewnych ograniczeń natury warsztatowo-metodologicznej posłużyć mogą jako materiał wyjściowy do formułowania kolejnych prac badawczych na bazie, których powinny powstawać programy profilaktyki i ograniczania form przemocy i przejawów agresji wśród młodzieży.

Wykaz szkół, w których przeprowadzono badania

- II Liceum Ogólnokształcące im. M.Konopnickiej w Katowicach
- Zespół Szkół Elektronicznych w Bydgoszczy
- I Liceum Ogólnokształcące im. T.Kościuszki w Starachowicach
- II Liceum Ogólnokształcące im. A.Mickiewicza w Ciechanowie
- Zespół Szkół im. prof.M.Raciborskiego w Ćmielowie
- I Liceum Ogólnokształcące im. S.Żeromskiego w Kielcach
- Zespół Szkół Ogólnokształcących im. M.Konopnickiej w Nowym Sączu
- III Liceum Ogólnokształcące im. Bohaterów Westerplatte w Głogowie
- I Liceum Ogólnokształcące w Białej Podlaskiej
- I Liceum Ogólnokształcące im. St.Staszica w Ostrowcu Świętokrzyskim
- Zespół Szkół Rolniczych w Sochaczewie
- Liceum Ogólnokształcące im. ONZ w Biłgoraju

- II Liceum Ogólnokształcące im. J.Chreptowicza w Ostrowcu
 - III Liceum Ogólnokształcące w Ostrowcu
 - II Liceum Ogólnokształcące im. Śniadeckich w Kielcach
 - I Liceum Ogólnokształcące w Puławach
 - X Liceum Ogólnokształcące w Toruniu
-

Nota o autorach

Dr **Robert Borkowski** - politolog i dziennikarz, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego (Wydział Prawa i Administracji) oraz Uniwersytetu Śląskiego (Wydział Nauk Społecznych). Adiunkt w Instytucie Nauk Społecznych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Zajmuje się teorią polityki, antropologią kulturową, psychologią społeczną oraz ekologią. Pośród zainteresowań badawczych m.in. stabilność państwa, procesy transformacji a także rola symboli i mitów w kreowaniu zachowań zbiorowych. Prowadzi wykłady: "Filozofia przemocy, terror, terroryzm i ekstremizm", "Władza i społeczeństwo", "Integracja europejska".

Dr **Lucyna Kulińska** - historyk i politolog, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego (Wydział Filozoficzno-Historyczny). Adiunkt w Instytucie Nauk Społecznych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Zajmuje się historią najnowszą Polski i Europy oraz problemami transformacji Europy Środkowej i konfliktów współczesnego świata. Prowadzi zajęcia na temat przemocy i terroryzmu. Szczególnie interesują ją związki subkultur młodzieżowych z prądami nacjonalistycznymi oraz zagrożenia integracji Polski z Unią Europejską ze strony ugrupowań skrajnie narodowych.

Dr **Włodzimierz Paterek** - filozof i politolog. Adiunkt w Instytucie Nauk Społecznych Akademii Górniczo-Hutniczej. Zajmuje się problematyką nacjonalizmów oraz ekstremistycznych nurtów myśli politycznej we współczesnym świecie a także zagadnieniami funkcjonowania ustrojów politycznych współczesnych państw. W sferze pracy badawczej podejmuje też tematykę systemu wartości społeczeństwa polskiego oraz transformacji. Prowadzi wykłady na temat współczesnych systemów politycznych oraz konfliktów XX wieku i terroryzmu.